

Religieus erfgoed

Raadsinformatiebijeenkomst	24 augustus 2017
Voorzitter	Matthijs Sienot
Tijd	19.30 – 21.00 uur
locatie	Zaalverhuur 7, Boothstraat 7
Soort Bijeenkomst:	Bespreken raadsvoorstel
Werkvorm bijeenkomst	Regulier
Geagendeerd door:	Bert-Jan Brussaard (CDA), Jolande Uringa (ChristenUnie) Pepijn Zwanenberg (GroenLinks), Ruben Post (PvdA) en Aline Knip (D66)
Doel van de bijeenkomst	De raad hoort graag de mening van betrokkenen en wordt breed geïnformeerd.
Betrokken ambtenaren/ Presentatoren	Alice Gut, Ruimtelijke Kwaliteit en Duurzaamheid Henk Jansen, Ruimtelijke Kwaliteit en Duurzaamheid
Meepraters	<ol style="list-style-type: none"> 1. Alfred Boom 2. R.W. Stok, R.K. Parochie St. Ludgerus 3. Bert Poortman, vereniging Oud Utrecht Fons van den Broek, vereniging Oud Utrecht 4. Dick van Dijk, Utrechts Kerkgebouwen Overleg 5. Eiko Smid, Kerken Kijken Utrecht 6. Meeprater, Christelijk gereformeerde kerk Utrecht Centrum 7. Joris Gresnigt 8. Jan Eijrond, St. Martinus parochie Utrecht 9. Maarten van Ditmarsch Protestantse Gemeente Utrecht Frans Ritmeester, Protestantse Gemeente Utrecht 10. Peter Klusener, Domkerk 11. Anique de Kruijf, Museum Catharijneconvent <p>Joachim de Looij (toehoorder), Bunk hotels</p>
Portefeuillehouder(s)	Kees Geldof
Aanwezige griffiemedewerker(s)	Marlies Smeets en Manon Leenders
Programma	Presentatie(s) Vragen raadsleden Meepraters aan het woord Vragen raadsleden
Vervolg	De gemeenteraad debatteert over dit onderwerp tijdens de vergadering van de commissie: Stad & Ruimte van 31 augustus. De raad besluit in principe hier over tijdens de eerst volgende raadsvergadering..

Motivatie

Motivering en doel agendering: Op 11 mei is de Utrechtse visie religieus erfgoed verschenen. Voor het behoud van religieus erfgoed is een nauwe samenwerking tussen gemeente en alle betrokken partijen ten aanzien van behoud, gebruik en functieverandering van kerkgebouwen belangrijk. De visie op religieus erfgoed geeft handvatten voor het in stand houden van bestaande kerkgebouwen en het herbestemmen van leegkomende kerken in de gemeente. Dergelijke handvatten kunnen worden gebruikt door eigenaren, beheerders en ontwikkelaars en vormen tegelijkertijd een sturingsmiddel voor de gemeente.

De fracties horen graag hoe de Utrechtse visie religieus erfgoed ontvangen is door stakeholders en betrokkenen. De bijeenkomst start met technische toelichting (tevens inleiding) van de afdeling Erfgoed over de visie en het proces. De fracties horen graag van stakeholders, kerkeigenaren, lokale en landelijke experts of de visie aansluit bij de huidige ontwikkelingen en belangen. Zijn de stakeholders van mening dat de visie verbeterd is t.o.v. de vorige versie?

Bijdragen meepraters

Alfred Boom

Er worden veel kerken gesloten door terugloop van leden cq financiële middelen. De maatschappelijke rol die de kerken in een wijk vervullen valt dan weg. Hoe kan de gemeente daarop inspelen? Is het mogelijk om met kerken mee te denken om kerksluitingen te voorkomen, of combinatie van functies te ondersteunen?

R. W. Stok, R.K. Parochie St. Ludgerus

Indien gewenst kan ik informatie geven over de komende ontwikkelingen in de R.-K. parochies v.w.b. het afstoten dan wel behouden van kerkgebouwen.

Bert Poortman en Fons van den Broek, Commissie cultureel erfgoed van de vereniging Oud-Utrecht

Utrecht heeft een visie op religieus erfgoed

In mei 2017 verscheen de Utrechtse visie religieus erfgoed. Deze visie is tot stand gekomen na overleg met belanghebbende partijen, een concept visie en na een raadsinformatiebijeenkomst. Als Commissie Cultureel Erfgoed van de Vereniging Oud Utrecht hebben we aan alle onderdelen een bijdrage mogen leveren. Wij complimenteren de gemeente Utrecht en de gemeenteraad met de Utrechtse visie religieus erfgoed, zowel inhoudelijk als op de wijze van totstandkoming. Wij zijn er na het door ons georganiseerde symposium in september 2015 tevreden mee, al kan een enkele opmerking uiteraard niet uitblijven.

Wat ons aanspreekt in het document is de historische duiding van kerken, de brede blik op het religieus erfgoed en de uitleg bij de opgave bij herbestemming. De gemeente duidt bij dat laatste haar adviserende functie. Daar had naar ons idee ook wat meer over de formele rol van omgevingsvergunning en bestemmingsplan wijziging mogen staan. Bij monumentaal beschermde gebouwen is deze opgave extra groot en een indicatie van de tijd die daarmee gemoeid kan zijn lijkt ons gewenst, met name omdat het om jaren in plaats van maanden kan gaan. Is deze indicatie te geven?

Zeer tevreden zijn we over de duidelijkheid die de gemeente wil geven over de monumentale status van met name de beschermde kerken. De monumentale waarden van ruimtelijkheid, architectuur van de gevel of waarde als ensemble kan sterk beperkend werken voor nieuwe functies. Juist door dat van alle kerken al vroegtijdig indicatief aan te geven, door het vaststellen van de herbestemmingsprofielen, hebben eigenaren en potentiële nieuwe eigenaren duidelijkheid over wat kan en niet gewenst is. We zijn wel benieuwd wanneer de herbestemmingsprofielen van alle beschermde kerken beschikbaar zijn. Wanneer is dat?

Tot slot: een dilemma is de spanning tussen financiële haalbaarheid en het behoud van monumentale waarden. Dat punt hebben we eerder aangesneden bij de Raadsinformatiebijeenkomst over de concept visie. Exploitatie van erfgoed is niet per definitie rendabel of kostendekkend te doen. Bij kerken kan dat door hun formaat of ruimtelijkheid extra gaan knellen. Overweegt de gemeente Utrecht een gemeentelijke functie aan een her te bestemmen kerken te geven, als dit haar uitkomt? Welke andere bijdrage wil de gemeente Utrecht aan een maatschappelijk exploitatie van erfgoed bijdragen? Wil de gemeente Utrecht een kerkgebouw overnemen?

Commissie cultureel erfgoed

Dick van Dijk, Utrechts Kerkgebouwen Overleg

Op 24 november sprak ik ook tijdens de Raadsinformatie-avond n.a.v. de toen voorliggende visie Religieus Erfgoed. Na 24 november is er veel gebeurd. Een groot aantal kerken hebben de koppen bij elkaar gestoken en zich verenigd in het Utrechts Kerkgebouwen Overleg. De opzet is dat de verschillende participanten geheel autonoom opereren maar daar waar we kunnen samenwerken we dit niet zullen laten. Persoonlijk heb ik in de afgelopen maanden proberen te ontdekken 'wat werkt' rondom en in kerkgebouwen. En daar zijn mij enige zaken opgevallen die ik graag met jullie wil delen. Naast het fysieke gebouw is ook vaak het interieur kind van de rekening bij herbestemming. Ik vind het fijn dat hier in de definitieve versie van het rapport expliciete aandacht voor is. Daarnaast zijn er de orgels die ook vaak het kind van de rekening zijn, het is spannend wat er uiteindelijk met het schitterende instrument van de Westerkerk gaat gebeuren. Maar ook heb ik veel mooie dingen gezien aangaande het gebruik van de kerken. In veel gevallen is het een religieuze en een seculiere functie gecombineerd, naar mijn idee een ideaal model. Een prachtig voorbeeld vond ik in de Antoniuskerk waar een stadsklooster is gevestigd en waar ik op vrijdagmorgen sprak met de vrouw des huizes. We zaten in de prachtige tuin en in de kerk was het volop activiteit, een zangkoortje, een soos etc. Deze kerk was letterlijk teruggegeven aan 'de maatschappij'. Maar ook de verkoop van de Willibrorduskerk aan PIUS X. Alle vooroordelen ten spijt, ik ben daar iedere keer, zowel tijdens de eucharistieviering als tijdens Kerken Kijken, aller hartelijkst ontvangen. En het culturele programma komt van de grond met concerten in het kader van het Festival Oude Muziek en het Welmersfestival. Ook in museum Speelklok begint het 'te knagen'. De directeur bekijkt welke mogelijkheden er zijn voor concerten. Op 9 september is er in Leeuwenbergh een symposium van de Stichting Klinkend Erfgoed Nederland waarbij her- of misschien beter, medegebruik van kerkgebouwen het onderwerp is. Ook de jeugdluiders van het Utrechts Klokkenluiders Gilde komen daar aan het woord. Ten slotte wil ik een woord van dank uitspreken aan de ambtenaren van Culturele Zaken, zij staan ons bij met raad en daad. Als ik in ons platform rondkijk willen we eigenlijk drie dingen niet: maak van de kerken liever geen musea, restaurants of woningen. Geef de kerk terug aan de buurt en ondersteun deze werkzaamheden. Het meest concreet is wel in het noodzakelijk onderhoud van deze gebouwen. En tenslotte, bevorder en stimuleer de samenwerking tussen kerkgebouwen, musea (wat staan er geen prachtige zaken in depots die voor niemand te zijn zijn) en muziekproducenten.

Ik nodig iedereen van harte uit om onze eerste gezamenlijke activiteit bij te wonen: het Welmersfestival (www.welmersfestival.nl). Drie weekenden muziek in de Utrechtse Kerken van o.a. de Utrechtse componist Jan Welmers, bekend en bemind in het buitenland. Nu Utrecht nog.

Dick van Dijk

promotor Utrechts Kerkgebouwen Overleg

Eiko Smid, Voorzitter bestuur Kerken Kijken Utrecht

Graag wil ik namens onze organisatie KerkenKijken, die het cultuurhistorisch bezoek aan 12 binnenstadskerken faciliteert, inspreken op de Kerkervisie. We zien kansen in deze visie, maar willen ook graag wat achtergronden en kanttekeningen schetsen.

Jan Eijrond, St. Martinus parochie Utrecht

Herbestemming St.Gertrudiskerk, Amaliadwarsstr. 2 B Utrecht
voorbereiding loopt , taxatie geheel voor verkoop,
Gem Utr. Wim Beelen, Constantijn Veder, Alice Gut
thema, in HET SCHIP , expansie rivieren !

Maarten van Ditmarsch en Frans Ritmeester, Protestantse Gemeente Utrecht

Eind vorig jaar mochten wij namens de Protestantse Gemeente Utrecht (PGU) al onze waardering uitspreken over de concept-visie aan de wethouder Erfgoed en Monumenten, Kees Geldof, en zijn zo betrokken en deskundige ambtenaren. Het heeft destijds even geduurd, vooral om politieke redenen, voor de gemeenteraad in meerderheid noodzaak en belang van een Utrechtse visie op religieus erfgoed inzage en hier opdracht toe gaf aan het College; maar dan krijg je ook wat.

Op de raadsinformatieavond in november 2016 zijn door een groot aantal belanghebbenden aanvullend voorstellen gedaan en commentaar geleverd. Daar is zeer goed naar geluisterd en gehandeld getuige het bijgestelde en sterk uitgebreide visiedocument dat nu voorligt. Het is daarmee meer dan alleen een visie geworden maar ook een uitvoerige beschrijving van de stand van zaken van het gebruik van religieuze gebouwen en mogelijkheden voor de toekomst. In die zin zou deze visie niet alleen een nota van de gemeente Utrecht kunnen zijn maar van alle belanghebbenden in onze stad, de Utrechtse gemeenschap!

Toch hebben wij nog enkele vragen en opmerkingen aan u als raadsleden voor de behandeling in de Commissie.

Allereerst zou deze visie gevolgd kunnen worden door een uitvoeringsnotitie vooral waar het de rol van de gemeente als adviseur voor kerkeigenaren betreft. De tien rollen worden in de visie duidelijk benoemd en in andere hoofdstukken worden ook nog enkele rollen benoemd.

Opmerkelijk is dat in de visie in het geheel niet wordt gerept over de, ook op raadsinformatieavonden door velen bepleitte wens, de gemeentelijke monumentenstatus van kerken weg te halen. Zoals eerder door ons naar voren gebracht: instandhouding van gemeentelijke monumenten is niet onze kerntaak! Dat, en de nog voelbare pijn van de afgeschafte 'geseculariseerde' kerkenregeling achten wij, in de geest van de huidige positieve grondhouding van de gemeente in de visie, een ernstige omissie die hopelijk nog rechtgezet kan worden. Het was immers een vorig College dat nog in 2008 met redenen omkleed de subsidieregeling opnieuw voor 6 jaar vaststelde met als hoofdargument dat monumentale kerkgebouwen vanwege de omvang, bijzondere constructie en detaillering vaak ook onrendabel zijn voor nevengebruik. Nevengebruik waarvan sterker dan ooit onderkend wordt dat deze ook in de wijken een maatschappelijke functie te hebben. Juist op grond van deze visie zou op dit punt – het belang van faciliteren door de gemeente van niet-kerkelijk nevengebruik – een heroverweging plaats kunnen vinden.

Bij het opstellen van herbestemmingsprofielen dient, naast inzicht in de cultuurhistorische kernwaarde, een koppeling gemaakt te worden met de gemeentelijke monumentenstatus waarbij ook heroverwogen kan worden of handhaving hiervan nodig is.

Over de al dan niet wenselijkheid van entreegelden is door de kerkeigenaren eerder hun standpunt toegelicht. Wel kan per kerk de handschoen opgepakt worden of op moderne creatieve wijze en op vrijwillige basis, zoals bij de app Religiana, door bezoekers meer bijdragen gegeven kunnen worden dan nu het geval is. City Marketing Utrecht dient daar zeker bij betrokken te worden.

Tevens wederom de vraag om de parkeerproblematiek, vooral bij de binnenstadskerken, met name op zondagmorgen te bezien en wel vooral voor oudere en minder mobiele kerkgangers. Ook op koopzondagen kost handhaving tot bijvoorbeeld 12.00 uur waarschijnlijk meer dan het aan parkeergelden oplevert.

Wij vragen ook aandacht voor het overleg met de provincie voor een betere verdeelsystematiek van de restauratie-subsidies voor rijksmonumenten die door de provincies worden uitgevoerd. Het zal u duidelijk zijn dat de verlaging van de bijdrage van 65% naar 50% van het gesubsidieerd onderhoud van de rijksmonumentale kerken een molensteen voor de eigenaren en een groot risico op achterstallig onderhoud is. De gemeente heeft al aangegeven de lobby naar

de rijksoverheid om een andere verdeelsystematiek voor beide situaties te steunen.

De wensen van Kerken Kijken Utrecht verdienen ook aandacht van de gemeente zoals verbetering bewegwijzering naar onze prachtige kerken.

Tenslotte vragen we aandacht voor de recente initiatieven van het Platform Utrechtse Kerken voor afstemming, samenwerking en p.r. op cultureel gebied. In steeds meer kerken – ook buiten de singels – wordt deze samenwerking toegejuicht. Dat is ook Utrecht promotie en de financiële bijdrage van de gemeente voor het Welmersfestival, dat door het Platform georganiseerd wordt in september, getuigt hiervan.

De PGU gaat ervan uit dat de gemeenteraad deze visie met mogelijk nog enkele bijstellingen omarmt door deze in het najaar unaniem te aanvaarden. Utrecht Kerkenstad verdient dat!

Herman Verkerk, mede eigenaar van voormalig Apostolische kerk

Goedendag,

Helaas kan ik niet aanwezig zijn bij onderstaande vergadering. Bij de vorige vergadering was ik wel aanwezig. In de afgelopen 2 jaar dat we zijn bezig geweest om een bouwvergunning te verkrijgen heb ik veel ervaring opgedaan, wat betreft de gang van zaken in het algemeen en in het bijzonder met de afdeling erfgoed. Zou heel graag met een of meerdere wethouders hierover van gedachten wisselen om mijn ervaringen te delen, mocht hier behoefte aan zijn. Ook ben ik niet tevreden met het behaalde resultaat (qua eindproduct/ duur/ kwaliteit van het proces). Hoor graag van u.

Mvg,

Anique de Kruijf , Museum Catharijneconvent

Goedenavond dames en heren,

Op pagina 23 van de Visie Religieus Erfgoed staat een foto van de Zuiderkerk aan de Krommerijn. Uit het bijschrift blijkt wel dat de samenstellers van de visie het spijtig vinden dat de Zuiderkerk gesloopt werd. Die emotie deel ik absoluut. Terugkijkend is het enorm jammer dat dit expressionistische bouwwerk van architect Kool het veld moest ruimen. Het is de taak van overheden, kerkgenootschappen en erfgoedinstellingen samen om die emotie de komende jaren zoveel mogelijk te voorkomen. Vanuit die gedachte en tegen de achtergrond van mijn dagelijks werk bepleit ik in deze bijdrage een mate van selectie en het belang van het interieur.

Maar laat ik beginnen met een introductie van de achtergrond waaruit ik spreek. Ik ben hoofd van de afdeling Erfgoed in Kerken en Kloosters van Museum Catharijneconvent. Dat museum kent u natuurlijk vanwege de waardevolle collectie die we beheren en de tentoonstellingen die we daarmee maken. Minder bekend is dat het museum ook erfgoed specialisten in dienst heeft die alle Nederlandse kerken en kloosters met raad en daad terzijde staan. In deze gebouwen worden immers de meest omvangrijke collecties kunstvoorwerpen bewaard. We adviseren kerken dus over beheer en behoud, we brengen collecties in kaart en voorzien voorwerpen en interieurensembles van een historische waardering. In deze tijden van secularisatie bestaat ons werk meer en meer uit de begeleiding van kerken die aan de eredienst onttrokken worden. We adviseren en ondersteunen bij herbestemming van de voorwerpen, zodat ze waar mogelijk opnieuw een functie in de liturgie krijgen.

Gemeente Utrecht

Zoals gezegd vraag ik graag uw aandacht voor twee zaken, die een waardevolle aanvulling op de Visie zouden zijn. Ten eerste breek ik een lans voor het interieur, met als casus de Ludgerusparochie. In de Visie staat al dat vijf kerken afgestoten zullen worden, waarvan er drie gemeentelijk monument zijn: de Josephkerk uit de eerste jaren van de 20e eeuw en de Dominicus en Jacobus uit de jaren '50 van de 20e eeuw. De Dominicus heeft een puntgaaf interieurenssemble uit de bouwtijd. De Jacobus heeft dat een stuk minder, maar hier worden wel voorwerpen uit de gesloopte Ludgeruskerk en Salvatorkerk bewaard. En de gotische Joseph heeft een interieur zoals veel gotische kerken: een prachtig ratjetoe omdat het over de jaren ontstond door particuliere schenkingen. Onderdeel van dat ratjetoe zijn wel enkele stukken van groot nationaal belang, die we tot de Collectie Nederland rekenen.

Natuurlijk begrijpt Museum Catharijneconvent dat maatschappelijk draagvlak, de beschikbare financiële middelen, de hoeveelheid parkeerplaatsen, het aantal bezoekers tijdens de vieringen en de bouwkundige staat van het casco alle van belang zijn in de overweging om een kerk af te stoten dan wel in gebruik te houden. Maar zou het interieur, dat in zoveel gevallen een onlosmakelijke eenheid vormt met het gebouw, niet ook een grote rol moeten spelen in deze overweging? En zou dat in het geval van de Ludgerusparochie geen andere keus voor wat betreft de transformatieruimte en herbestemming tot gevolg hebben?

Ten tweede bepleit ik enige vorm van differentiatie; een boodschap waarmee ik me ongetwijfeld niet al te geliefd maak. Een collega heeft tijdens eerdere raadsvergaderingen heel praktisch aangeraden om de 37 gemeentelijke monumenten op een ranglijst te plaatsen. Feit is immers dat we sommige gemeentelijke monumenten liever willen behouden dan andere. Het is het makkelijkst en meest eerlijk om zo'n ranglijst te maken voordat de echt grote problemen zich aandienen. Op die manier voorkomen we dat emoties van het moment een rol spelen of dat door de snelheid in het dringende beslistraject verkeerde keuzes worden gemaakt. Anders gezegd: op die manier voorkomen we meer Zuiderkerk-ervaringen.

De ranglijst, die nadrukkelijk samengesteld moet worden met alle betrokken partijen, heeft uiteindelijk invloed op de hoeveelheid subsidie die een locatie kan krijgen en de omvang van de transformatieruimte die er is. Wij pleiten er dus, nog een laatste maal, voor om de 37 kerken in een volgorde te zetten. We kunnen namelijk niet alle 37 kerken behouden, zeker niet gezien de aanwezigheid van ook nog 21 rijksmonumentale kerken binnen de gemeentegrenzen. Dan kunnen we het beschikbare belastinggeld en de soepele omgang met de monumentenregels dus beter ter beschikking stellen aan kerken die met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid de nu woedende Derde Beeldenstorm wel gaan overleven. Waar de gemeente discussies over herwaardering, herselectie en het afvoeren van monumenten van de lijst wil voorkomen, zwingen wij die juist aan. Afvoeren is voor ons geen wens, herwaardering en herselectie wel. Alleen op die manier kunnen we voorbereid de toekomst aan.

Naast een ranglijst met financiële consequenties, pleiten we voor een bonus op religieus gebruik. Op pagina 60 van de Visie wordt gepropageerd dat voortgezet religieus gebruik de voorkeur geniet. Dat ondersteunen wij van harte, omdat gebruik de beste garantie is voor behoud. En dat verdient een extraatje.

Is het maken van zo'n ranglijst makkelijk? Nee, allesbehalve. Is het leuk? Verre van. Is het nodig? Ja, dat wel. En is het mogelijk? Absoluut. In het klein heeft Museum Catharijneconvent een jaar geleden bewezen dat het mogelijk is: uit alle kerken, kloosters en synagogen in Nederland selecteerden we de honderd meest beeldbepalende interieurs. Die lijst ontstond door inbreng van kerkgenootschappen, overheden en erfgoedinstellingen. We gaan ons ten volle inzetten om deze honderd te behouden.

Mag ik aan het eind van mijn bijdrage een droom met u delen? De selectie waar ik over sprak zou volgens mij ook op nationaal niveau gemaakt moeten worden. Alle ruim 5500 kerken zouden op een ranglijst moeten komen. En daarin houden we er dan rekening mee dat er van iedere bouwstijl, van iedere architect, van ieder type interieurenssemble, van iedere denominatie enzovoorts ten minste één kerk bewaard blijft. Dat we de keus dan niet alleen lokaal maken, maar ook nationaal en dat daarin niet alleen rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten onder de loep worden genomen, maar ook niet-monumenten. Van die

Gemeente Utrecht

typische kerken uit de jaren '60 willen we er immers ook enkele behouden. En kerkeigenaren in heel Nederland komen regelmatig voor de keus te staan: houden we onze neogotische, maar budgettair uitdagende parel in gebruik of toch onze minder sfeervolle, maar betaalbare kerk uit de jaren '70?

Met zo'n nationale ranglijst in het achterhoofd is de keus om de Zuiderkerk te slopen onbedoeld toch goed uitgevallen. Albert Kool ontwierp drie kerken in Nederland: zijn kerk in Utrecht werd gesloopt, zijn kerk in Tilburg werd leeggeruimd, verkocht, behoorlijk versleuteld en herbestemd tot woning en zijn kerk in Ede is nog onveranderd in religieus gebruik. De selectie rondom architect Albert Kool is volbracht. En zo ziet u: makkelijker kunnen we het niet maken, maar wel beter.